

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента
Горбової Наталі Аркадіївни на дисертацію
Оксани Олександрівни Куліди «Педагогічна рефлексія як спосіб
моделювання особистісного самовизначення майбутнього бакалавра
права», подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність обраної теми повністю співпадає з завданнями суспільства на сучасному етапі розвитку, що зазначено у багатьох документах, насамперед у Стратегії сталого розвитку України, в якій якісну правову освіту визначено як один із пріоритетів державного поступу. Забезпечення сталого розвитку правової освіти, реалізація стратегічних культурно-освітніх завдань, створення сприятливих педагогічно-організаційних умов для формування особистості майбутніх фахівців значною мірою залежать від якості професійної підготовки. Саме пошуку та моделюванню інноваційних підходів, технологій, методів і способів розвитку соціальних компетенцій майбутніх правників присвячена кваліфікаційна робота Оксани Куліди.

У дослідженні чітко і коректно визначено суперечності як реального процесу професійної підготовки майбутнього фахівця права щодо його особистісного самовизначення, так і теоретико-педагогічного проектування і моделювання складових професійної підготовки (методологічної й загальнонаукової, предметно-наукової, методичної і практичної). У такий спосіб визначена пізнавальна ситуація логічно зумовила коло дослідницьких питань щодо удосконалення процесу формування як особистісного самовизначення здобувача, так і професійної підготовки, в цілому. І, що принципово важливе – доповнило педагогічну теорію і практику новими аспектами інноваційного пошуку.

Авторка, розгортаючи зміст суперечностей, вдало демонструє не тільки набуту здатність науковця-дослідника – володіння головними функціями науки (аналіз і синтез), але й філософсько-освітньою аналітикою, що уможливила постановку питання про педагогічну рефлексію. На основі аналітики зазначено, що формування особистісного самовизначення майбутнього фахівця права не завжди представлено в освітньо-професійних документах і в реальному процесі наскрізними програмними компетентностями та результатами, що моделювання особистісного самовизначення, як правило, вирішується за рахунок формування компетентностей і програмних результатів так званих «soft skills», що значно обмежує компетенції майбутнього фахівця. В аналізі підкреслена нестача

постійного пошуку інноваційних механізмів та смислів конкретної правової діяльності, які потребують специфіки і особливостей цілей, змісту і організаційно-управлінських умов та використання у педагогічному моделюванні наукових механізмів і процедур теоретичної і практичної ідеалізації процесу навчання індивідуального та спільного стиля життя і праці майбутнього фахівця. Дисертантка справедливо зауважує, що самовизначення особистості бакалавра права та його соціальність мають поставати головними принципами моделювання організації їх навчання.

Аналіз дисертації засвідчив здатність здобувачки розв'язувати комплексні проблеми в освітніх, педагогічних науках та здійснювати інноваційний пошук в організації освітніх практик на основі нового знання, що побудовано, як підкреслено автором, на вивченні матеріалу, який недостатньо опрацьований українським педагогічним товариством і світовою науковою спільнотою.

Об'єктно-предметний аспект дослідження професійної підготовки майбутнього правника та розгляд впливу педагогічної рефлексії на його особистісне самовизначення логічно і дослідницькі грамотно визначено в об'єкті, предметі та завданнях дисертаційного дослідження, узгоджені з метою роботи. Дослідження виконано у контексті завдань освітньо-наукової програми 011 Освітні/педагогічні науки, відповідало плану науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, комплексній науковій проблемі кафедри «Підготовка майбутніх фахівців педагогічної освіти в умовах освітніх трансформацій» (державний реєстраційний номер 0117U006709) та пов'язано з участю в заходах університету щодо реалізації проекту Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» (SCAES)- 20635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR».

До найбільш істотних наукових результатів, що містяться в дисертації, слід віднести:

По-перше, дисертантка у новому науковому вимірі розглядає сутність педагогічної рефлексії, яка має значний потенціал для освітньо-педагогічної діяльності, зокрема для формування особистісного самовизначення майбутніх бакалаврів права і яка недостатньо використовується у освітньо-педагогічному процесі.

По-друге, розкриття ролі педагогічної рефлексії відбувається не стільки у площині методологічної ідеалізації, скільки є ретельною експлікацією її як способу забезпечення ефективних умов формування здатності майбутніх бакалаврів права до особистісного самовизначення : - в орієнтації цілей та

мотивів особистісного самовизначення ; - в оновленні змісту фахової підготовки; - у створенні цілісної системи моделювання особистісного самовизначення майбутніх правників; - у розвитку універсальних та соціальних навичок (soft skills).

По-третє, обрано та використано систему підходів та методів дослідження зазначеної проблеми (синергетичний, аксіологічний, акмеологічний, особистісно-орієнтований, компетентнісний та інші), які комплементарно уможливили теоретичне обґрунтування педагогічної рефлексії як способу моделювання професійної підготовки майбутніх бакалаврів права з акцентуванням у цій підготовці особистісного самовизначення здобувачів, а також допомогли уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження, удосконалити теоретичну модель використання педагогічної рефлексії у формуванні особистісного самовизначення майбутніх бакалаврів права.

По-четверте, значно збагачено моделювання та проектування професійної підготовки майбутніх фахівців введенням у цей процес рефлексивних процедур формування загальних і фахових компетентностей та розвитку навичок soft skills (рефлексивний проектування, аналітика послідовності дій, категоризація, конструювання, схематизація, об'єктивація, рефлексивна дискусія, рефлексивне моделювання проблемних педагогічних ситуацій, щоденник індивідуальної педагогічної рефлексії тощо).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, виявляється у постановці пізнавально-дослідницького завдання, що відповідає теоретичній площині спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки, наукові положення, висновки і рекомендації узгоджуються з об'єктом, предметом, метою, теоретичною й практичною значущістю проведеного дослідження та всебічного розкриття ступеня розробленості проблеми й виокремлення суперечностей.

Достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечені не тільки професійним вирішенням автором низки завдань, реалізацією поставленої мети дослідження, відповідністю структурно логічної схеми дослідження визначеній меті (кожний наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім та доповнює його тощо), але й широкою географією та великою кількістю напрямів в апробації отриманих результатів дослідження на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, висунутих в даній роботі, базується на глибокому критичному аналізі як новітніх наукових підходів та тих, що були започатковані раніше щодо

удосконалення професійної підготовки правників, розв'язання проблеми особистісного самовизначення майбутнього правника та використання педагогічної рефлексії як способу моделювання у цьому процесі. Обґрунтованою і логічною постає структура дисертаційного дослідження, яка презентована вступом, двома розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел та додатками, що відповідає вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Змістові міркування авторки оформлено відповідно до встановлених вимог, що дає можливість чітко фіксувати основні завдання, що реалізовувались на різних етапах наукового пошуку, новизну та ключові позиції дослідження.

Здійснена спроба неупередженого осмислення необхідності педагогічної рефлексії у моделюванні особистісного самовизначення майбутнього бакалавра права певним чином поширює та поглиблює розуміння природи професіоналізму та ролі в цій якості особистісного самовизначення, відкриває нові способи до формування особистісного самовизначення і соціальності майбутнього фахівця, презентує конструктивні позиції моделювання і проектування професійного самовдосконалення.

Оксана Олександрівна, концептуалізуючи матеріал, прагне в його узагальненні та систематизації спрямувати освітнє середовище через формування особистісного самовдосконалення майбутніх бакалаврів права і використання педагогічної рефлексії на розвиток культурно-освітнього простору та його моделювання його соціального параметру.

Отже, вірогідність одержаних автором наукових результатів не викликає сумніву, оскільки вони розкривають специфіку досліджуваної проблеми за визначеними завданнями, які досягнуті завдяки системному використанню комплексу взаємопов'язаних дослідницьких методів, підходів і ґрунтовної джерельної бази. Одержані результати достатньо переконливо представлено у висновках до розділів та загальних висновках, які відповідають найважливішим положенням рецензованого дослідження та поставленій меті. Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, як такі, що мають практичне значення.

Позитивно оцінюючи проведене дослідження, вважаємо доцільним висловити певні зауваження й побажання:

1. У першому розділі цілком закономірно і методологічно витримано розкриваються концептуальні засади дослідження і перетворюючих орієнтирів моделювання професійної підготовки майбутніх фахівців (підрозділ 1.1.) та контекстуальні особливості сучасного вивчення і стану

науки щодо особистісного самовизначення майбутніх правників (підрозділ 1.3.). Але цей підрозділ недостатньо повно надає ретроспективний аналіз об'єктної площини саме професійної підготовки. Було б логічним посилити аналіз і обґрунтування конструктивних підходів і технологій минулого розвитку теорії і практики.

2. Авторка, здійснюючи цілісний і послідовний теоретичний аналіз процесу формування особистісного самовизначення майбутнього бакалавра права, використовуючи педагогічну рефлексію, іноді переносить акцент на формування власне педагогічної рефлексії. Так, у розділі 2 розгортається характеристика організаційних умов, які потрібно спрямувати (у тому числі) на особистісне самовизначення, головною ціллю, змістом помилково постає формування педагогічної рефлексії. Отже, суто стилістична заміна слів «формування» і «використання» порушують інтелектуальну коректність.

3. Оксана Олександрівна, розкриваючи потенціал педагогічної рефлексії у моделюванні формування особистісного самовизначення як певної здатності професійного становлення бакалавра права, особливу увагу приділяє рефлексивному досвіду європейської філософії освіти, зокрема когнітивно-діалогічним векторам саморозвитку та принципам організації інтеракції. Виникає запитання щодо відсутності прикладів використання у дослідженні досвіду європейської та української сучасної освіти, адже приклади ефективної організації зазначеної у роботі діяльності були продемонстровані в заходах проекту Жана Моне, і дисертантка брала у них участь.

4. У дослідженні цілком закономірно значна увага приділяється соціальним навичкам (soft skills), зокрема у підрозділі 1.3., який призначений обґрунтуванню способів використання педагогічної рефлексії у формуванні особистісного самовизначення майбутнього бакалавра права і формуванні соціальних навичок. У той же час, у загальних висновках (висн.4) принципові позиції щодо створення ефективних організаційних умов, що сприяють реалізації потенціалу зовнішньої і внутрішньої рефлексії, формування навичок soft skills згадується, як пункт 4.

5. На жаль, робота не позбавлена від недоліків стилістичного, орфографічного характеру, певного технічного недогляду, які, втім, не впливають на повноту розкриття теми дисертаційного дослідження.

Водночас, висловлені зауваження і побажання, в цілому, не знижують значення кваліфікаційної роботи та її загальної позитивної оцінки.

Загальні висновки і оцінка дисертації: Водночас, висловлені зауваження і побажання не є принциповими для даного наукового дослідження і не впливають на його загальну позитивну оцінку. Констатуємо, що дисертаційна робота, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не

захищені наукові положення. Дисертація повністю відповідає її змісту. Усі пункти наукової новизни дослідження, які заявлені в вступі, відображені у дисертаційній роботі. В цілому, дисертація «Педагогічна рефлексія як спосіб моделювання особистісного самовизначення майбутнього бакалавра права» є самостійним завершеним дослідженням, в якому одержані нові науково обґрунтовані результати та відповідає вимогам у пп. 9, 11, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор - Куліда Оксана Олександрівна заслуговує присудження наукового здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри публічного управління,
адміністрування та права,
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

Наталя ГОРБОВА

Підпис засвідчує

Т.в.о. начальника відділу кадрів
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

Марія КАРПЕНКО